

Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe

Zostavili:

Alžbeta Uhrinová

Mária Žiláková

Békešská Čaba 2005

**POUŽÍVANIE
SLOVENSKÉHO
JAZYKA
V BÉKEŠSKEJ ŽUPE**

Békešská Čaba 2005

Vydanie publikácie podporili:
Národný kultúrny fond MR

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Kultúrny, mládežnícky, športový a náboženský výbor
Zastupiteľského zboru Békešskej župy
Výbor pre národné a etnické menšiny
Zastupiteľského zboru Békešskej župy

Zostavili:
Alžbeta Uhrinová
Mária Žiláková

Recenzenti:
Anna Divičanová
Slavomír Ondrejovič

Jazykovi lektori:
Bronislava Holičová (slovenský text)
Pappné Prinzing Valéria (nemecký text)

Preklady:
Etelka Rybová (str. 240 – 295., 325 – 337.)
Alexander Ján Tóth (resumé)

Do tlače pripravila:
Zuzana Gulyášová-Kunovacová

Návrh obálky:
László Lonovics

Grafy:
János Tóth
Alexander Ján Tóth

Vydavateľ:
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

Za vydanie zodpovedá:
Alžbeta Uhrinová-Hornoková

ISBN: 963 86573 3 2

Typografia: Ancsin Pálné, Szabadkígyós
Tlačiareň: Mozi Nyomda Bt., Békéscsaba
Zodpovedný vedúci: Garai György

Obsah – Tartalom – Inhalt

ALŽBETA UHRINOVÁ:

Predslov

- Előszó
- Vorwort

9

JÁN GOMBOŠ:

Slováci v Békešskej župe po skončení tureckých vojen
a uzavretí mieru v Karlovci

- Szlovákok Békés megyében. A török háborúk,
illetve a karlócai békekötés után.
- Die Slowaken im Komitat Békés. Nach den türkischen
Kriegen und dem Frieden Karlóca

13

MÁRIA ŽILÁKOVÁ:

Premeny neštandardizovaných a štandardizovaných
podob slovenského jazyka v Békešskej župe

- A Békés megyei szlovák települések funkcionális
nyelvi rétegeinek változásai
- Veränderungen auf den funktionellen sprachlichen
Ebenen der slowakischen Siedlungen im Komitat Békés

24

ALŽBETA UHRINOVÁ:

Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe

- Szlovák nyelvhasználat Békés megyében
- The Slovak Usage in Békés County

72

MÁRIA HOMIŠINOVÁ:

Otázka používania slovenského jazyka Slováckmi žijúcimi
v Békešskej župe v rôznych komunikačných situáciách
(z výskumu slovenskej inteligencie v Maďarsku)

- A szlovák nyelvhasználat kérdései a Békés megyei
szlovákok különféle kommunikációs helyzetekben

– The issue of use of Slovak language in various communication situations by Slovaks living in Bekes District	143
<i>ALEXANDER JÁN TÓTH:</i>	
Slovenčina v cirkvi v Békešskej župe	
– Szlovák nyelv a Békés megyei egyházakban	
– Die Benutzung der slowakischen Sprache in der Kirche im Komitat Békés	168
<i>ALEXANDER JÁN TÓTH:</i>	
O slovenskom jazyku v školách v Békešskej župe	
– Szlovák nyelv a Békés megyei iskolákban	
– Über die slowakische Sprache in den Schulen des Komitats Békés	182
<i>TÜNDE TUŠKOVÁ:</i>	
O znovuvydanom Čabianskom kalendári	
– Az újra kiadott Csabai kalendáriumról	
– Über den neuerschienenen Čabaer Kalender	202
<i>KATARÍNA ŠEBOVÁ-MARUZSOVÁ:</i>	
Znaky čabianskosti časopisu Čabän	
– A „csabaiság” jegyei a Čabän folyóiratban	
– Merkmale der Identität in der Zeitschrift Čabän	224
<i>ALEXANDER JÁN TÓTH – TÜNDE TUŠKOVÁ – ALŽBETA UHRINOVÁ – MÁRIA ŽILÁKOVÁ:</i>	
Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši	
– Nyelvi helyzetkép Tótkomlóson	
– Sprachliche Situation in Tótkomlós	240
<i>ALŽBETA UHRINOVÁ:</i>	
Slováci a slovenský jazyk v Telekgerendáši	
– Szlovákok és a szlovák nyelv Telekgerendáson	
– Die slowakische Sprache in Telekgerendás	325

Ukážky textov

– Szövegmelléletek	
– Textbeispiele	345

Na publikácii spolupracovali

– Szerzők, munkatársak:	
– Mitarbeiter der Publikation	483

Príloha – Mapa: Slováci v Békešskej župe

– Térképmelléklet: Szlovákok Békés megyében	
– Anhang – Karte: Slowaken im Komitat Békés	487

O slovenskom jazyku v školách v Békešskej župe

Školstvo je najdôležitejšou inštitúciou prežitia národov a ich kultúry a identity. V prípade Slovákov v Maďarsku ich úloha nespočíva iba vo vyučovaní jazyka a v zachovaní národnej identity, ale slovenská škola by mala byť zárukou toho, aby Slováci žili ďalej na Dolnej zemi. Jedným z prostriedkov na dosiahnutie tohto cieľa je slovenský jazyk, či už v nárečovej alebo spisovnej podobe. Existencia vyučovania slovenčiny je zároveň dištinktiwnou vlastnosťou slovenských škôl v Maďarsku. Práve preto som si vybral na analyzovanie tento jazykový element.

Cieľom štúdie je informovať o súčasnom stave používania a o životnosti slovenského jazyka v školách v Békešskej župe. Pomocou analýzy niektorých elementov tohto javu pokúsím sa zobrazíť vývin a tendencie v oblasti slovenského školstva v Békešskej župe. Nesnažil som sa o komplexnú analýzu problematiky ani jednotlivých inštitúcií. Zamieraval som sa na otázky používania slovenského jazyka. Príspevok obsahuje predovšetkým skúsenosti mojich návštev v školách.

Predpokladal som, že slovenčina sa lepšie uplatňuje tam, kde je vyučovacím jazykom viacerých predmetov a kde deti pochádzajú zo slovenského prostredia. Ďalej to, že je pravdepodobne rozdiel medzi používaním jazyka na hodinách a počas prestávok, v komunikácii medzi žiakmi a učiteľmi, medzi žiakmi, resp. učiteľmi. Mojm cieľom bolo dostať odpoveď aj na tieto otázky.

Problematica slovenských škôl v Maďarsku v blízkej minulosti bola predmetom záujmu pri vypracúvaní nových školských dokumentov najmä na úrovni ministerstiev a iných úradov zodpovedných za školstvo alebo za menšiny, preto sú ďalším dôležitým zdrojom pre výskum pedagogické programy a ďalšie dokumenty týchto škôl. Vedecký sociologický a lingvistický výskum v oblasti školstva je zriedkavejší ako konkrétne metodické a praktické publikácie. Vyzdvihol by som napr. *Slovenčinára*, ktorý je metodickým časopisom v slovenskom jazyku, redigovaný v Békešskej Čabe a je na vysokej teoretickej i praktickej úrovni. Pravidelne v ňom publikujú praktizujúci pedagógovia.

O časopise písala Alžbeta Uhrinová (2004, s. 170 – 171) a vo svojej dizertácii zostavila aj bibliografiu publikovaných článkov a príspevkov (Uhrinová 2000, s. 226 – 231), Anna Divičanová (2003, s. 76 – 85), Mária Žiláková (Výučba slovenčiny ako cudzieho jazyka v Maďarsku), Mária Homišinová (2003, 131 – 143), Eva Vámošová-Telekešová (2004, s. 334 – 335), Mária Barthová-Fazekasová (2001, s. 51 – 56) a Edita Bodonyiová (1999) sú výskumníkmi tejto problematiky z jazykovedného, sociolingvistického hľadiska. Diplomové práce napísali o slovenskom školstve Renáta Palačiková (2002) a Eva Kissová (1999).

Na základe synchronného sociolingvistického výskumu pokúsil som sa načrtnúť všetky vrstvy a situácie, kde sa slovenčina uplatňuje v školách. Vybral som na to metódu voľných rozhovorov s učiteľmi a so žiakmi, uplatňujem aj bezprostredné pozorovanie. Pedagogický program som preštudoval v prípade čabianskej školy, v ostatných prípadoch sme s riaditeľmi hodnotili uskutočnenie výchovno-vzdelávacieho plánu. V súvislosti s organizovaním súťaže pre deti a mládež pozoroval som aj jazykový úzus v škole. Sústavne som navštevoval konferencie, dni otvorených dverí a iné podujatia škôl, kde som získaval skúsenosti v súvislosti so stavom slovenského školstva v Maďarsku. Využíval som aj priamejšie metódy: hospitáciu alebo interview, resp. dotazník, ktorý som robil napríklad aj v rámci výskumu Maďarskej akadémie vied v Slovenskom Komlóši.

Slovenská škola, slovenské školstvo sú zjednodušené výrazy. V Maďarsku sú školy, kde sa vyučuje slovenčina ako predmet, a dvojjazyčné školy, kde sa snažia o to, aby aj niektoré predmety vyučovali po slovensky. Školy, kde by vo vyučovaní maďarčina nezohrala žiadnu úlohu, nie sú. Budapeštianska škola, sa deklaruje ako jednojazyčná. *Všeobecná škola* v Maďarsku kryje význam základnej školy na Slovensku a je kalkom z maďarského pomenovania *általános iskola*.

V Békešskej župe pôsobia *škólk*y, kde by oficiálne mala byť jazykom komunikácie slovenčina, v Békešskej Čabe, v Sarvaši a v Slovenskom Kolmóši, v celej krajine ešte v Budapešti a v Novom Meste pod Šiatrom. Okrem toho je v celej krajine 65 materských škôl, kde sa deti každý deň stretnú so slovenčinou. Z toho v Békešskej župe v nasledujúcich mestách: Čabasabadi, Kétšoproň, Kondoroš, Telekgerendáš, Slovenský Komlőš, Kardoš, Irminčok, Veľký Bánhedeš. V príspevku sa nebudem podrobne zaoberať problematikou materských škôl, táto oblasť nebola primárnym predmetom tohto výskumu. Vo všeobecných školách v Békešskej župe je slovenčina vyučovacím jazykom niektorých

predmetov v Békešskej Čabe, Sarvaši a Slovenskom Komlóši. Tieto školy sa deklarujú ako dvojazyčné. Slovenský jazyk sa vyučuje ako predmet v ďalších dvoch školách v Békešskej Čabe (vo Viniciach na Madáchovej ulici a v škole č. 3 na ulici Petőfi), v Kardoši, Kétšoproni, Kondoroši, Velkom Bánhedeši, Irminčoku, Telekgerendáši. Slovenská stredná škola existuje v Békešskej župe v Čabe. Jedno z dvoch gymnázií sa nachádza tu a druhé slovenské gymnázium v Budapešti. Slovenčinu vyučujú ako jazyk a ešte niekoľko odborných predmetov v slovenčine v Novom Meste pod Šiatrom a v Miškovci. Slovenčinu vo vyššom školstve zastupuje v Békešskej župe Vysoká škola Sámuela Tessedika v Sarvaši a v Békešskej Čabe, v celej krajine v Segedíne, Budapešti, Ostrihome a v Pilíšskej Čabe. (tabuľka č. 1)

Tabuľka č. 1

Školy v Békešskej župe, kde sa slovenčina vyučuje ako predmet		
Škola	Počet žiakov, ktorí sa učia slovenský jazyk	Počet slovenských pedagógov
Ambróz	20	1
Békešská Čaba (Madách u.)	68	4
Békešská Čaba (Petőfi u.)	35	1
Čabasabadi	8	1
Čanádalberti	26	1
Kardoš	16	1
Kétšopron	45	3
Kondoroš	68	2
Pitvaroš	151	2
Veľký Bánhedeš	59	2
Spolu	496	18
Jedno- a dvojazyčné školy v Békešskej župe		
Škola	Počet žiakov	
Békešská Čaba	137	
Sarvaš	306	
Slovenský Komlós	150	
Spolu	593	

Podrobná charakteristika skúmaných škôl

Dvojazyčné školy

V Békešskej Čabe (Békéscsaba) funguje *Slovenské gymnázium, základná škola, materská škola a kolégium* ako viacstupňová inštitúcia má veľký význam vo výchove slovenskej inteligencie a je jedným centrom používania slovenského jazyka. V tejto škole som sa zúčastnil na viacerých podujatiach pedagogického charakteru, navštívil som vyučovacie hodiny. Škola bola založená v roku 1949, do 1961 fungovala ako jednojazyčná slovenská škola, odvtedy pôsobí ako dvojazyčná. Na národnostnej rovine pedagogického programu dávajú do popredia slovenské jazykové hodnoty. Pritom vyvíjajú reálny obraz detí v menšinovom živote, ťažiskom činnosti je tolerancia. Pokladajú za dôležité vyvíjať nárok na osvojenie slovenského jazyka. Pritom je dôležitým faktorom konkurencia škôl v meste. V učiteľskom zbore je viacero pedagógov, ktorí sú autormi učebníc slovenského jazyka, spevu, dejepisu. V škole funguje znovuzaložené metodické centrum pre materské školy s celoštátnou pôsobnosťou. S Celoštátnou slovenskou samosprávou vydáva metodickú ročenku *Slovenčinár*. Cieľom je predstaviť metódy a sprostredkovať nové poznatky v oblasti výučby slovenčiny. Viacerí z pedagógov čabianskej slovenskej školy sú uznanými autormi učebníc, inštitúcia je aj vydavateľom.

Kolégium malo významnú úlohu v 50. – 70. rokoch, keď deti zo salašov dostali možnosť študovať a ubytovať sa na jednom mieste. Internát sa využíva ako priestor kultúrnej činnosti, okrem iného aj slovenskej kultúrnej činnosti. Zabezpečí pozadie na nadobúdanie poznatkov. Vo voľnom čase organizujú programy a súťaže spolu s Domom slovenskej kultúry, Zväzom slovenskej mládeže v Maďarsku, Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku.

Materská škola má za úlohu pripraviť deti na školu. V tejto súvislosti prichádza do úvahy aj príprava na slovenčinu. Keďže v rodinách rozprávajú čoraz menej po slovensky, deti prídu do školy bez vedomosti tohto jazyka. Škola – okrem iného – berie na seba aj túto úlohu, a rodina to od nej aj očakáva: preto rodičia dávajú deti do slovenskej školy, aby sa naučili po slovensky. Škola sa snaží riešiť túto otázku, okrem iného, aj pomocou materskej školy, ale keď doma alebo v neoficiálnych situáciách nepoužívajú tento jazyk, je menej motivácie pre osvojenie si jazyku. Deti sa v materskej škole môžu učiť

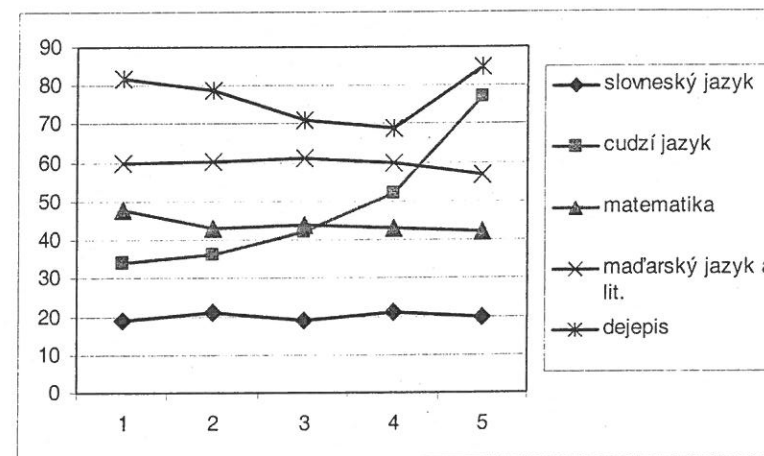
len hravým spôsobom, preto sa učia riekanky a spevy po slovensky. Slovenčinu používajú len keď spievajú alebo recitujú to, čo sa naučili. Keď sa hrajú, vôbec nie, keď ich učiteľka osloví po slovensky, niekedy rozumejú, niekedy musí zopakovať po maďarsky. Po slovensky odpo-vedajú, keď ide o precvičenie slovnú zásobu. V materskej škole bolo v roku 2004 60 detí, tento počet vzrastá od roku 1997.

Žiaci základnej školy prichádzajú nielen zo škôlky, preto sa tu učia slovenčinu ako cudzí jazyk. Hostujúci učitelia v tom veľa pomôžu. Vďaka dobrej spolupráci s rodičmi počet žiakov od roku 1997 rastie. Rastie aj počet hodín cudzích jazykov a aj slovenčiny (graf č. 1) (Pečeňová, 2002). Okrem kvantitatívneho rastu je badateľný aj kvalitatívny rast. Škola si vo svojom pedagogickom programe zvolila model dvojazyčnej školy. V slovenčine vyučujú tieto predmety: slovenský jazyk a literatúru a telocvik v 1. – 12. ročníku, spev, techniku a vizuálnu kultúru v 1. – 10., prírodopis 2. – 5., zemepis 7. – 10., dejiny a slovenskú vzdelanosť, slovenské reálie 7. – 12. ročníku.

Tabuľka a graf č. 1

*Predmety s vyučovacím jazykom slovenským
a tendencia počtu hodín*

Predmety	Ročníky											
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Spev – hudba	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Technika	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Vizuálna kultúra	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Prírodoveda		x	x	x	x							
Slovenská vzdelanosť							x	x	x	x	x	x
Dejepis							x	x	x	x	x	x
Zemepis							x	x	x	x		
Telesná výchova	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Slovenský jazyk a literatúra	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

školské roky 1: 2000/01;
2: 2001/02;
3: 2002/03;
4: 2003/04;
5: 2004/05

Vyučovanie predmetov v slovenčine závisí od zostavenia učiteľského zboru, ale v súvislosti so slovnou zásobou žiakov sú radené predmety takto: telocvik, technika, spev a vizuálna kultúra slúžia aj ako základ učenia napodobňovaním a porozumením. Slovenský jazyk, literatúra a vzdelanosť sú predmetmi komunikatívneho osvojovania si jazyka, používanie jazyka by sa malo uskutočniť pri predmetoch dejiny a zemepis vo vyšších ročníkoch, fyzika a biológia pre žiakov, ktorí lepšie ovládajú slovenčinu.

Tento systém zaviedli od školského rok 1978 – 79 v záujme rozšírenia slovenského vyučovacieho jazyka. Od roku 1989 – skoro po 30-ročnej prestávke – opäť slovenskí hostujúci učitelia pomáhajú pri práci v škole. Ich prítomnosť je veľmi želateľná z hľadiska cvičenia modernej slovenskej reči. Škola napriek očakávaniu rodičov aj národnostných politikov nie je schopná uskutočniť jednojazyčnú výchovu v slovenskom jazyku. Jazykové vedomosti žiakov sú odlišné a chýbajú učitelia aj učebnice z prírodných vied. Humanitné predmety majú pre-

vahu, keď ide o slovenský vyučovací jazyk. Ďalšie delenie tried nie je možné pre počet žiakov. Okrem toho je dôležitým faktorom, že žiakov treba pripraviť na ďalšie štúdiá, ktoré sa väčšinou budú konať v maďarskom jazyku. (Uhrinová, 2004, s. 111 – 124). Tieto zásadné obmedzenia výchovy v slovenskom jazyku platia aj pre ostatné skúmané školy. Vysoká aktivita a oddanosť učiteľov, vonkajšie znaky slovenskosti, rastúci počet žiakov a podobné faktory by mali vplývať pozitívne na používanie slovenčiny. Účinok majú však väčšinou len v znalostiach slovenčiny, nie v jej skutočnom používaní. Učitelia medzi sebou používajú obidva jazyky, s hosťujúcimi učiteľmi slovenčinu. Žiaci medzi sebou hovoria po maďarsky, s tými učiteľmi, ktorí to očakávajú, po slovensky. Nápis v škole deklaruje slovenskosť, na podujatiach sú prítomné obidva jazyky.

V *Slovenskej základnej škole, materskej škole a žiackom domove v Sarvaši* (Szarvas) sa okrem slovenčiny vyučuje ešte niekoľko predmetov čiastočne po slovensky. Túto školu som navštívil osobne viackrát, mám dobré odborné kontakty s tamojšími pedagógmi. Moje skúsenosti sú takéto: do školy sa zapíšu deti nie vždy kvôli slovenčine, ale preto, lebo školu pokladajú za dobrú, odkiaľ sa žiaci ľahšie dostanú na strednú školu. V škole pôsobia hosťujúce učiteľky už dlhé roky, už rozumejú po maďarsky, ale nehovoria ňou – náročky, aby deti aspoň s nimi museli hovoriť po slovensky. Jedna z nich, Magdaléna Pažická, využije svoje ťažkosti v gramatike veľmi šikovne v prospech detí: povie, že olvasni, druhá osoba, množné číslo a deti musia rozmýšľať. Bol som prítomný okrem iného na hodine slovenčiny, kde sa učili o Smrti Jánošíkovej, ale nebola to klasická hodina literatúry. Spolu s rozborom spracovali prvky gramatiky a komplexne rozvíjali aj slovnú zásobu s pozbieraním vlastností Jánošíka. Môžeme konštatovať so všeobecnou platnosťou, že učitelia slovenských škôl paralelne musia vyučovať obsahové vedomosti z daného predmetu a slovenský jazyk. V tomto školskom type je pozoruhodný tento potrebný jav neustálej zvýšenej prítomnosti výučby cudzieho jazyka v najrôznejších kontextoch. V škole sú dvojjazyčné orientačné tabule a nástenky. V navštevovanej triede sú vyvesené *Podstatné mená a predložky, Pozoruhodnosti Slovenska, Rozdelenie hlások v slovenčine; Magánhangzók, ige-módok, névmások, A feudális állam, István király vármegyéi, Csokonai, Arany a Gárdonyi v maďarčine; Homework, Time, Parts of the body* v angličtine. Hosťujúca učiteľka Erika Fajnorová vie tiež málo po maďarsky. Na hodine integrovanej estetickej výchovy hovorí výluč-

ne po slovensky a pomocou vizuálnych prostriedkov približuje deťom multikulturalitu. Ovzdušie školy je priateľské, v centre sú záujmy detí pri záujmoch slovenského jazyka alebo národnosti. Skúsení pedagógovia sú si vedomí toho, že deti sa musia v živote v prvom rade uplatňovať, nemôžu sa učiť slovenčinu na úkor predmetov dôležitých z hľadiska ďalšieho štúdia. To neznamená zanedbávanie slovenskosti, len istú rovnováhu. Kto má také základy, ktoré získal v tejto škole, môže byť používateľom slovenčiny aj bez toho, aby ďalej študoval na tomto poli – dodal jeden z pedagógov školy. Z hľadiska fungovania školy je dôležitým faktorom, že od 2004 sa prevádzkovateľom stala Celoštátna slovenská samospráva. CSS pokračuje v preberaní inštitúcií békeško-čabianskou školou.

Tabuľka č. 2

Postup rozvíjania slovnej zásoby v predmetoch vyučovaných v slovenčine

Používanie jazyka	Dejepis			
Komunikatívne osvojovanie si jazyka	slovenský jazyk a literatúra		slovenská vzdelanosť	
Osvojovanie si jazyka na základe napodobňovania. Rozvoj porozumenia po počutí.	telesná výchova	technika	vizuálna kultúra	spev – hudba

Napriek tomu, že analýza slovenského vysokého školstva v Maďarsku má byť predmetom ďalšej štúdie v súvislosti so Sarvašom, pripomínam, že na Pedagogickej fakulte Vysokej školy Samuela Tešedíka funguje Katedra národnostných a cudzích jazykov, kde vychovávajú učiteľov slovenčiny prvého stupňa národnostných škôl. Pedagógovia okrem pedagogickej činnosti publikujú, organizujú i navštevujú konferencie v prospech upevnenia slovenského školstva v Maďarsku. Aj v tejto škole však cítiť podobnú jazykovú situáciu ako vo verejnom

školstve: slovenčinu používajú len v odbornom, školskom prostredí, resp. v daných situáciách. Každodenným dorozumievacím prostriedkom budúcich učiteľov národnostných škôl je maďarčina. To je smutným, ale prirodzeným javom. Prirodzeným je preto, lebo samozrejme je, že študenti medzi sebou budú používať ten jazyk, ktorý im ide najľahšie. Smutný je preto, lebo učitelia cudzieho jazyka musia byť príkladom pre deti aj z jazykového hľadiska. Ak sa v ich reči vyskytujú neistoty, ide to na úkor výučby slovenčiny.

V *Slovenskom Komlóši* (Tótkomlós) pokladajú podľa spoločného dotazníkového výskumu Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied a Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku učiteľov za najkrajšie hovoriacich a očakávajú od nich hojné používanie slovenčiny, aby sa deti naučili tento jazyk. Okrem dotazníkového výskumu som bol na hodinách slovenčiny a spevu v *Slovenskej základnej škole*, teda mám osobné skúsenosti. V meste sú dve základné školy, v jednej z nich je oficiálne vyučovacím jazykom slovenčina. To sa realizuje tak, že slovenský jazyk, národopis a spev vyučujú po slovensky, ostatné predmety po maďarsky, ale na konci hodiny učitelia vysvetľujú odborné výrazy po slovensky. Týka sa to predovšetkým dejepisu a zemepisu. Navštevoval som hodiny slovenčiny v prvej triede a spev v šiestej. Pozoruhodným javom bolo, že sa vyučuje z učebníc, ktoré zostavili učitelia tejto školy. Síce existujú učebnice slovenčiny aj spevu, ale tie nevyhovovali potrebám v Slovenskom Komlóši, preto sa rozhodli napísať ich pre seba. Deti totiž prídu do školy bez znalosti slovenčiny, treba sa im naučiť tento jazyk ako cudzí. Preto učiteľky vypracovali xeroxovanú montáž z rôznych učebníc a pridali k tomu aj vlastné cvičenia. Bola to práca viacerých rokov a teraz prebieha proces schválenia tejto učebnice. Deti sa najprv naučia písať a čítať po maďarsky, slovenská abeceda sa vyučuje až v druhom ročníku. Slovenčinu majú však už ako prváci. Používajú len tie slová, kde sa nevyskytujú mäkčene a iné svojské diakritické znamienka slovenčiny. To bol ďalší dôvod na zostavenie špeciálnej učebnice. Keďže deti prídu do školy bez znalosti slovenčiny, je to obrovský pokrok, že už v druhom polroku prvého ročníka rozumejú slovenské pokyny učiteľky a aj keď občas s omylmi, ale reagujú na otázky. Plynulý slovenský prejav sa ešte ani neočakáva. Deťom robia ťažkosti predovšetkým gramatické rody a pády – gramatické kategórie, ktoré v maďarčine neexistujú alebo sa vyjadrujú inak. To je dôkazom toho, že deti majú materinský jazyk maďarský a pred školou sa so slovenčinou veľmi nestretli. Zapísanie sa

do tejto školy nemotivuje vždy slovenský etnický pôvod, veď sem chodí okrem maďarských detí aj niekoľko rómskych detí. V tomto multi-etnickom prostredí pôsobí aj hostujúca učiteľka zo Slovenska. Má za úlohu zvyšovať jazykovú úroveň žiakov a jej motivovaním používanie slovenčiny. Tým, že hostujúce učiteľky nehovoria po maďarsky, aj po dlhšom pobyte len rozumejú, sú deti nútené komunikovať s nimi po slovensky. Medzi sebou, počas prestávok sa slovenčina málo používa. Deti napríklad šepkajú po maďarsky: keď treba niečo dôležité rýchlo a stručne povedať, tak menia jazyk, aj keď predtým hovorili po slovensky. Gramatika sa vysvetľuje po maďarsky, čo je obvyklou metódou vyučovania cudzieho jazyka. Keď je niečo dôležité alebo zložité, tak sa to vysvetľuje tiež po maďarsky alebo dvojazyčne. Napr. pravidlo nechá učiteľka prečítať po slovensky a potom to vysvetľuje po maďarsky. Po slovensky vedia povedať najmä to, čo si nacvičili alebo sa naučili, napríklad pieseň. Mojim spontánnym otázkam na chodbe rozumeli, no neodpovedali po maďarsky, ale bez slova mi ukázali, kde je zborovňa. V zborovni učitelia hovoria miešane spisovnou slovenčinou a po maďarsky, nárečie málo počut, u detí vôbec nie. Výber jazyka u učiteľov závisí nie od zložitosti, ako u detí, ale od témy: keď sa tematika týka slovenčiny, Slovákov alebo Komlóšanov, tak sa hovorí po slovensky, ale o úradných alebo organizačných veciach hovoria po maďarsky. V učiteľskom zbore sú aj učitelia, ktorí nevedia po slovensky, v ich prítomnosti alebo s nimi hovoria tiež po maďarsky, ale s hostujúcou učiteľkou hovoria vždy po slovensky. Nápis v škole sú v maďarčine alebo dvojazyčne. Nástenky ako učebné pomôcky sú väčšinou po maďarsky (všetky predmety okrem slovenskej gramatiky). O pamiatkach Slovenska je vyvesené tablo v angličtine a v slovenčine. Možno, že grafické tablá ostatných predmetov čisto po slovensky by motivovali žiakov používať slovenčinu.

Školy, kde sa vyučuje slovenčina ako predmet

V Békešskej Čabe na základnej škole na ulici *Petőfiho* sa vyučuje slovenčina ako predmet. Je to veľká škola, tak počet detí, ktoré chodia na slovenčinu, je pomerne menší. V tejto škole som navštívil hodinu slovenčiny a porozprával som sa s učiteľkou. V škole je pekne zariadená učebňa slovenčiny, kde sú vo vitrínach pamiatky slovenskej ľudovej kultúry, na nástenkách gramatické a iné pomôcky, a to všetko

výlučne po slovensky. Týmto „kútikom“ sa snažia vyrovnať maďarské prostredie, ktoré vládne v škole: deti rozprávajú stále po maďarsky, vo všetkých situáciách. Aj na hodinách slovenčiny hovoria bežne po maďarsky, čo nevedia sformulovať v slovenčine. Používanie slovenčiny sa realizuje výlučne v súvislosti s učivom. Problémy na poli vyučovania slovenského jazyka na tejto škole – ale aj inde – sa začali vtedy, keď NAT predpísal vyučovať slovenčinu v povinných 4 hodinách týždenne, aby sa škola kvalifikovala ako národnostná. Týmto povinným počtom hodín sa podľa mienky pedagógov dostávajú do pozadia iné vzdelávacie oblasti v maďarskom jazyku a cudzie jazyky. Preto je terajšia situácia nasledujúca: slovenčina sa vyučuje týždenne v troch hodinách a jedna hodina je integrovaná do iných predmetov, napríklad do hudobnej výchovy, kreslenia atď. Od školského roku 2001 a 2002 sú platné nové rámcové učebné osnovy v prvej a piatej triede. Tak od tohto školského roku prváci majú týždenne 2 hodiny. V piatom ročníku zaniklo vyučovanie slovenského jazyka, príčinou toho je, že rodičia nemali záujem o výučbu. Škola poskytla piatakom viac možností pri slovenčine, tak napr. vyučovanie anglického jazyka vo zvýšenom počte hodín (5 hodín), čiže namiesto slovenčiny väčšina rodičov zostala pri anglickom jazyku. Mesto poskytne finančnú podporu v súlade so zákonom o menšinách pre školu len v tom prípade, keď sú v danom ročníku aspoň ôsmi žiaci. Pri zapisovaní prváčikov je ľahšia úloha dosiahnuť vyšší počet žiakov, napr. aj v tomto školskom roku sa desiati učia jazyk. Deti na prvom stupni sa dajú veľmi dobre motivovať, radi sa učia. Problém sa začína od piateho ročníka, keď sa rodičia rozhodnú pre päťhodinovú výučbu anglického jazyka. Od prvej do štvrtej triedy sú požiadavky ešte menšie, ľahšie sa naučia učivo. Na druhom stupni majú už nové predmety, aj učivo je rozsiahlejšie, preto sa zbavujú slovenčiny. Zuzana Kövesiová-Žiláková už 25 rokov vyučuje slovenčinu aj na prvom, aj na druhom stupni. V tých rokoch boli dve triedy v jednom ročníku, z ktorých v jednej sa každý učil od prvej triedy slovenčinu. Výhodou bolo aj to, že v škôlke, odkiaľ sem deti prišli, sa tiež učili slovenský jazyk. Rôznymi hravými metódami sa deti ľahko a radi učili jazyk na prvom stupni. Keďže dávnejšie bol ruský jazyk povinným jazykom, deti videli nejakú podobnosť a pokračovali ďalej aj v slovenčine na druhom stupni. Medzi žiakmi, ktorí skončili ôsmu triedu, boli v malom počte takí, ktorí aj pokračovali v učení sa jazyka aj na strednej škole. Niektorí z nich sa stali učiteľmi slovenského jazyka. Kövesiová sa veľmi tešila, keď sa pre prvú po

ôsmu triedu vypracovali nové učebnice, ktoré sú pestrejšie aj z obsahovej aj z formálnej stránky. Podľa nej aj vedenie školy, aj učiteľky slovenčiny urobia všetko preto, aby výučba slovenského jazyka bola pritažlivá pre každého prváčika, ale najmä pre takého, ktorý sa už učil tento jazyk aj v škôlke. „*Veľmi sa teším, že vedenie školy umožnilo prácu v slovenskom krúžku pre piaty ročník a pre nadané deti. S tými sa chystáme na jazykovú skúšku*“. – povedala pani Kövesiová. To je už iná, zložitejšia otázka, že dnešní rodičia majú iné požiadavky na školu. Na moju otázku „*Ako ďalej?*“ sa len usmiala. „*My s kolegyňou Bozovou sme za to, aby sme čím viac detí naučili tento krásny, slovenský jazyk!*“

Pri výučbe slovenčiny používajú nasledujúce učebnice: v prvej, druhej, tretej triede používajú knihy *Márie Barthovej-Fazekasovej*, v štvrtej triede knihu *Miloslavy Némethovej: Slovenčina, Valérie Kalnej: Moja čítanka*. Na druhom stupni používajú knihu *Eriky Kraslanovej*. Učebné pomôcky ku knihám sú len v prvej a druhej triede. Sem patria *metodické príručky pre 1. a 2. triedu a magnetofónové nahrávky, Obrázkový slovník pre 1. – 4. ročník*. Od druhej po ôsmu triedu majú deti k učebniciam pracovné zošity. Na hodinách majú možnosť používať audiovizuálne pomôcky. Pre deti je to už cudzí jazyk, niektoré sa so slovenčinou stretávajú prvýkrát v materskej škole. Prvoradou úlohou je teda osvojenie a obľúbenie si jazyka hravými formami. Učenie nových slov, výrazov a gramatických javov sa uskutočňuje pomocou modelových viet. Úlohu pomôcok pri rozhovore väčšinou zohrávajú situačné obrázky ilustrovanej učebnice jazyka, alebo v triede vytvorená situácia. Každý týždeň sledujú *Ludové noviny*, prílohu *Okienko* a lúštia krížovky. Pre deti 5. – 8. tried bol vyhlásený národopisný krúžok. Tu majú deti možnosť oboznámiť sa s národopisom Slovákov v Maďarsku. V rámci tejto práce deti na rôznych výletoch, napr. v Slovenskom Komlóši, mali možnosť spoznať komlóšsku materiálnu kultúru. Zväz Slovákov v Maďarsku každý rok vypisuje súťaž *Slovenské piesne a veršovačky*. Z roka na rok žiaci školy dosiahnu prvé alebo druhé miesto v danej kategórii. Deti majú možnosť cvičiť jazyk v lyžiarskych táboroch. Týždeň v slovenskom prostredí znamená pre nich dobrý jazykový kurz.

Všeobecným javom je, že počet detí z roka na rok v Békešskej Čabe klesá – okrem slovenskej školy a gymnázia. Preto sa učiteľský zbor a vedenie dvoch škôl rozhodli: škola číslo 3 a 1 vstúpia od roku 2001/2002 do integrácie. Keďže slovenčina nie je povinný, ale voli-

telný predmet, rodičia majú možnosť rozhodnúť sa, či voľne plánované hodiny budú realizované napr. ako hodiny informatiky alebo anglického jazyka. Vedenie školy umožnilo pre piatok pokračovať vo výučbe slovenského jazyka v krúžku týždenne jednu hodinu. Našťastie, žiaci využívajú túto možnosť (pozri Palačík 2002). Od školského roku 2004/05 je v tejto škole pre malý počet žiakov redukované vyučovanie slovenčiny.

Na Madáchovej ulici vo *Viniciach* sa pri zápise opýtajú rodičov, či súhlasia s tým, že sa ich dieťa bude učiť po slovensky. Telefonicke som sa dozvedel, že približne jedna tretina povie áno, ale tento údaj sa podľa ročníkov často mení. Zo štyroch tried v jednom ročníku tvoria jednu skupinu, ktorá sa učí po slovensky, asi 8 – 15 žiakov. Majú učebnicu slovenčiny so slovenskými tabuľkami aj jazykový laboratórium, ktorý používajú aj na výučbu iných cudzích jazykov. Na prvom stupni sú učiteľky so špecializovaním na slovenčinu, na vyššom stupni majú slovenčinu ako odbor. Hodiny slovenčiny sú väčšinou 5. – 6. hodinu, čo je nepriaznivé.

V Békešskej Čabe okrem teraz fungujúcich škôl bolo viac pokusov. Evanjelické gymnázium a Základná škola sv. Ladislava mali viacmenej úspešné pokusy o fakultatívnu výučbu slovenčiny, resp. záujmový krúžok, no – odvolávajúc na nezáujem žiakov – prestali fungovať (Uhrinová, 2002, s. 84.).

Do *kondorošskej* základnej školy chodí 400 detí, z toho fakultatívne sa slovenčinu učí šesťdesiatšesť žiakov, ale toto číslo ukazuje stúpajúcu tendenciu. Na doškolovaniach som sa stretával s tunajšími učiteľkami a oni ma informovali, že z každej triedy si vybralo slovenčinu len pár detí, preto sú spojené skupiny: 1. – 3., 2. – 4., 5. – 6., 7. – 8. trieda. Jedna učiteľka má výstudovaný odbor slovenčinu, kým tri majú skončené takéto špeciálne kolégium. Vyučovanie vyhovuje podmienkam národnostnej školy, vyučujú týždenne v štyroch hodinách, z toho tri hodiny jazyka a jednu slovenskú vzdelanosť. Používajú učebnicu Sásovej a Majerníkovej. Predsedníčka slovenskej menšinovej samosprávy je zároveň pedagogičkou školy, teda samospráva a škola majú dobrý vzťah, čo je veľmi osožné.

O základnej škole v *Kardoši* (Kardos) mám informácie z viacerých stretnutí s pedagógmi na doškolovaniach a konferenciách. V tejto škole sa učí 27 detí v 6 ročníkoch, každý sa učí slovenčinu ako predmet. Je to národnostná škola s danými štyrmi hodinami slovenčiny týždenne. V *Irminčoku* (Örménykút) majú nižší stupeň základ-

nej školy, je to malá dedina s malým počtom žiakov. Slovenská samospráva a škola majú dobré vzťahy.

Od roku 1956 sa v *Kétsoproni* (Kétsoprony) vyučuje slovenčina neprerušene. Pani riaditeľka mi porozprávala, že otvorenie čabianskej katolíckej školy v roku 1994 znamenal pokles v počte žiakov. V tejto základnej škole pracuje pani učiteľka Katarína Szászová-Szabóová, autorka učebníc, z ktorých sa vyučuje okrem Kétsoproni vo viacerých školách. Zúčastnil som sa na jej hodine slovenčiny. Prvácka kniha má názov *Idem, idem do školičky*, druhácka *Písmenká sú ako deti* a tretiačka *Svet je nádherná kniha*. Ku každej patrí aj pracovný zošit. CD k učebniciam naspievali deti z tejto školy. Aj vo vyučovaní majú pesničky centrálnu úlohu, pomôžu, aby deti mali radi hodiny slovenčiny. Rodičia sa rozhodli, že deti zapíšu do slovenskej skupiny: v 4. triede majú napríklad troch žiakov. Majú týždenne štyri hodiny slovenčiny a ešte k tomu popoludňajší krúžok. Predovšetkým ide o vyučovanie jazyka, ale v učive má dôležité miesto aj národopis. V prvých troch ročníkoch ešte nedávajú známky. Žiaci po skončení tejto školy buď pokračujú v štúdiu v čabianskom slovenskom gymnázium, alebo si kvôli inej špecifikácii vyberú takú školu, kde nie je slovenčina – ale aj v tomto prípade majú možnosť urobiť si skúšky z tohto predmetu. Jazyková skúška má vysokú hodnotu, preto si čoraz viac žiakov vyberá slovenčinu – nezávisle od identity alebo citového vzťahu. Do tejto školy chodilo niekoľko z dnešných prominentných osobností menšinového života.

V *Čabačude* (Csabacsúd) som sa rozprával s jednou pani učiteľkou na viacerých podujatiach. Obec vznikla zo sálašov Sarvašského chotára v medzivojnovom období so slovenským obyvateľstvom. Pred dvadsiatimi rokmi zaniklo riadne vyučovanie slovenčiny, odvtedy existoval iba krúžok. Krízovým rokom bol 2003, keď aj krúžok zanikol pre nezáujem detí aj rodičov. Ôsmaci tam chodili, a v nasledujúcich triedach nenašli pokračovateľov. Škola a menšinová samospráva majú dobré kontakty a usilujú sa o znovuoživenie vyučovania slovenčiny. Jedna pani učiteľka urobila kurz slovenčiny pre členov samosprávy a od školského roka 2004/05 zaviedli slovenčinu v škole namiesto (!) nemčiny. Rodičom sa tento nápad páči, deti radi chodia aj do teraz existujúceho slovenského tábora. Paralelne sa uvažuje o znovuzriadení slovenskej výchovy v škôlke. Prípad Čabačudu ukazuje, aké dôležité je, aby sa slovenčina tradovala z generácie na generáciu. Pretože teraz mladí rodičia stratili slovenský jazykový kontakt s predchádzajúcimi

generáciami, ich deti sa môžu naučiť jazyk predkov už len v škole, resp. škôlke. O toto sa usiluje menšinová samospráva spolu so školou.

V *Telekgerendáši* (Telekgerendás) som bol osobne na návšteve v základnej aj slovenskej materskej škole, ktorá má za úlohu, aby si deti oblúbili slovenčinu, aby sa trochu pripravili na školu, lebo treba nahradiť to, čo sa zo slovenčiny nenaučia doma. Slovenčinu majú dvakrát týždenne. Kontakty s ostatnými slovenskými škôlkami sú slabé, majú málo kníh. Učiteľky v škole veľmi dobre poznajú prácu v škôlke, vedia, s čím majú počítat. V škole pracujú tri slovenčínárky, deti majú tri hodiny slovenčiny týždenne, štvrtú hodinu majú v jednom bloku ako tábor. V prvom ročníku je zo 16 detí 15 zapísaných na slovenčinu, hoci to nie je povinný predmet. Sú vyššie ročníky, kde tento pomer nie je taký dobrý. Niekedy sa odhlásia z vyučovania slovenčiny, lebo sa boja, že nebudú mať dobré známky. Jedna učiteľka vyučuje nižší stupeň z knihy Kataríny Szászovej-Szabóovej, na vyššom stupni sú dvaja pedagógovia; tam sa používa Obrázkový šlabikár. Majú administratívne ťažkosti so zaobstarávaním kníh, v tejto súvislosti čakajú pomoc od konzula v Békešskej Čabe. Mimo hodiny slovenčiny používajú slovenský jazyk na školských slávnostiach, v tradičných krúžkoch alebo keď je nejaká slovenská akcia. Na hodinách slovenčiny odznievajú pokyny alebo otázky najprv po slovensky, potom sa pani učiteľka opýta, či rozumeli. Naučené učivo a látku v užšom slova zmysle vedia po slovensky, ale pri voľnejších situáciách (napr. šepkaní) sa často vyskytuje miešaná reč alebo maďarský jazyk. Plagáty, nástenky sú prevažne v maďarčine.

Učiteľka slovenčiny vo *Velkom Bánhedeši* (Nagybánhegyes) sa volá Anna Szántaiová; pomáha jej ešte jedna kolegyňa, ktorá však nie je slovenčínárka, ale chce ďalej študovať na slovenskom smere na vysokej škole v Sarvaši. Predstavili mi školu počas rozhovoru. V škole sa vyučuje slovenčina ako predmet. V nižších triedach (1. – 2.) sa každý učí slovenčinu, kým vo vyšších je to voliteľný predmet, ale snažia sa, aby sa celá trieda zúčastňovala vyučovania. Z 230 žiakov sa učí slovenčinu 106. 5. a 6. ročník je na slovenčine spojený. Používajú učebnice Kataríny Szászovej-Szabóovej s pracovným zošitom a vo vyšších triedach knihu Eriky Kraslánovej. Týždenne štyri hodiny sú dosť na slovenčinu, ale dobré by bolo ešte aj viac hodín. Dávnejšie niektoré deti išli do slovenského gymnázia, ale teraz je takých menej. Podobne ako v ostatných lokalitách, rodičia ani tu nerozprávajú po slovensky,

pre deti je to cudzí jazyk. (Vo *Velkom Bánhedeši* do školského roku 1969/70 jestvovala aj *slovenská škola* – 16 rokov – ako 6. v Maďarsku).

Slovenčina v jednotlivých vrstvách školskej komunikácie – závery

Na základe terénneho výskumu môžeme zhrnúť výskumné výsledky takto: na hodinách slovenčiny jednoznačne prevláda slovenčina, okrem vysvetlení gramatiky alebo niektorých výrazov, kde je z metodického hľadiska potrebné používať maďarčinu. Medzi žiakmi okrem slovenských pozdravov málokedy počuť spontánnu slovenčinu. Súkromné rozhovory, šepkania na hodinách sa uskutočňujú prevažne v maďarčine. Počas prestávok sa rozprávajú po maďarsky, keď príde učiteľ na chodbu, pozdravia ho po slovensky a pokračujú v takom jazyku, v akom sa s daným učiteľom zvykli rozprávať. Keď vedia, že dočasný sa sústavne snaží hovoriť po slovensky a to očakáva aj od ostatných, tak sa tomu prispôbia. No keď pocítia, že aj komunikačným partnerom je ľahšie používať maďarský jazyk, tak prejdú na ten jazyk. V zborovni sa hovorí miešane, aj v súvislosti s textom môže nastať zmena jazykového kódu. Keď je prítomný Maďar, ktorý nevie po slovensky, každý hovorí po maďarsky, keď je prítomný hostujúci učiteľ, používajú slovenčinu. Niektorí pedagógovia sa vedome snažia používať slovenčinu čím viac, a to najmä v úradných situáciách; zvyky spontánnej komunikácie sa dajú ťažko ovplyvniť. Tieto tvrdenia o používaní jazyka platia pre všetky typy škôl, či je to dvojazyčná škola alebo škola, kde sa slovenčina vyučuje ako predmet. Rozdiel je medzi jazykovými vedomosťami žiakov aj v súvislosti s tým, aké podmienky (počet hodín, predmety) im poskytne daná škola, ale stav spontánneho používania slovenčiny deklarované zaradenie školy do tej či onej skupiny značne neovplyvňuje. Je pozoruhodným javom, že rodičia očakávajú od školy, že nahradí isté rodičovské úlohy, napríklad naučí dieťa po slovensky. Rodičia sú väčšinou spokojní, keď zapísali dieťa do slovenskej školy, myslia si, že tým splnili želanie starých rodičov. Pedagógovia na druhej strane stále vyzdvihujú „domácu úlohu“ rodinného prostredia: aby sa s deťmi snažili rozprávať po slovensky aj doma.

V začiatkovej fáze inštitucionálnej výučby slovenčiny sa vo všetkých typoch škôl metodicky vychádzalo z diglosie žiakov. Všetci žiaci

dobro ovládali niektorý miestny stredoslovenský dialekt z domu, jazyková výchova smerovala k ovládaniu spisovného jazyka kontrastívnou metódou. Boli však uplatňované postupy, ktoré vyvolali pocit menejcennosti tej jazykovej podoby, ktorú ovládali generácie staršie od školského veku. Vo výučbe sa slovenčina počítala za východiskový jazyk, ktorý sa zhodoval s jazykom prostredia, zanedbával sa pritom druhý jazyk, maďarčina a hlavne interferenčné následky. Následkom výmeny obyvateľstva v rokoch 1946 – 48 bola dolnozemska slovenska societa značne narušená – zmenila sa aj jazyková situácia prostredia, aj stupeň ovládania jazyka detí. Metodika vyučovania sa týmto zmenám neprispôbovala. Pedagógovia si uvedomovali zmeny, ale priznať situáciu, že pre deti slovenskej národnosti je slovenčina cudzím jazykom, by bolo viedlo k politickým komplikáciám. V šesťdesiatych rokoch sa dalo ešte počítať so živým jazykom, ale slovná zásoba bola chudobnejšia, maďarský jazyk mal väčší vplyv. V sedemdesiatych rokoch došlo k negatívnym tendenciám: motivácia skoro žiadna, možnosti v maďarčine sú vábivejšie. Pre osemdesiate roky je charakteristické, že „*v maďarčine je ľahšie*“, motivácia žiadna: „*Treba učiť angličtinu.*“ (Pečeňová, 2002, s. 8.) Treba však dodať, že rastúci záujem o štátnu jazykovú skúšku motivuje žiakov učiť sa aj po slovensky.

Dnes – opierajúc sa o národnostný zákon a požiadavky základných učebných osnov pre národnosti – chcú obohacovať národnostné školy jazykovo a obsahovo na základe nových predstáv a plánov. Predstáv a plánov je občas príliš veľa: predpisy sa menia v každom vládnom období, menšinové školy sa nevedia tak rýchlo prispôbiť hlavne z hľadiska zásobovania učebnicami. Školy zápasia medzi sebou, bojujú o každý forint a o milosť prevádzkovateľa. Normatívne financie pre národnostné školy vábia školy, aby sa dostali do tejto kategórie. Ako vidno z analýz jednotlivých škôl, slovenské jazykové znalosti žiakov pred vstupom do školského systému sú skoro nulové, motivácia je tiež veľmi slabá. Čo ostáva cieľom slovenského škostva v Maďarsku? Naučiť čím viac žiakov po slovensky na úrovni základnej školy (schopnejších na strednej) a sprostredkovať slovenskú kultúru a tradície. Slovenské a so slovenským charakterom fungujúce školy majú veľký význam v dejinách kultúry, v histórii a v národnostných dejinách. Týmto sa stali školy najdôležitejšími inštitúciami Slovákov v Maďarsku.

Bibliografia

- BODONYI Edit:
Nemzetiségi oktatásügy Magyarországon 1945-től napjainkig. Budapest, ELTE BTK, 1999.
- DEDINSZKI Gyula:
A szlovák betű útja Békéscsabán. Békéscsaba, 1987.
- BARTHOVÁ-FAZEKAŠOVÁ, Mária:
Slovenská národnostná škola a jej vzťah k ľudovej kultúre a jazyku. In: Slovenčinár. Budapešť, CSS, 2001, s. 51 – 56.
- GYIVICSÁN Anna:
Szlovák oktatás Magyarországon. In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói. Békéscsaba, VÜSM, 2003, s. 76 – 85.
- HOMIŠINOVÁ, Mária:
Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociolingvistického výskumu. Békešská Čaba, VÜSM, 2003, s. 131 – 143.
- HORNOKNÉ Uhrin Erzsébet:
A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata. PhD-értekezés. (Kézirat) 2000, 226 – 231.
- KOVÁCS Pál:
Evangélikusok. In: Käfer I. – Köteles Lajos, (szerk.): A művelődés évszázadai Békéscsabán. Békéscsaba, Megyei Jogú Város Békéscsaba, 1998, s. 221 – 254.
- KISSOVÁ, Eva:
Slovenský jazykový úzus v Békešskej Čabe na prvom stupni školskom veku. Békešská Čaba, 1999. (Diplomová práca)
- OSVÁTH Anna – SZARKA László (red.):
Anyanyelv, oktatás – közösségi nyelvhasználat. Budapest, Gondolat – MTA KI, 2003, 190 p.
- PALAČIKOVÁ, Renáta:
Slovenský jazyk na Základnej škole č. 3. v Békešskej Čabe, 2002. (Diplomová práca)
- PAŽICKÁ, Magdaléna:
Funkcia a postavenie slovenského jazyka v Slovenskej základnej škole v Sarvaši. In: Slovenčinár, Budapešť, CSS, 2001.

PEČENOVÁ, Edita:

Dvojazyčná národnostná škola – ako ďalej. In: Slovenčinár. Budapešť, CSS, 2002.

UHRINOVÁ, Alžbeta:

Používanie slovenčiny v školských inštitúciách v Békešskej Čabe. In: Slovenčinár. Budapešť, CSS, 2002.

Používanie materinského jazyka v kruhu békešsko-čabianskej slovenskej inteligencie – A békéscsabai szlovák értelmiség nyelvhasználata. Békéscsaba, 2004. 170 – 171.

VAMOS Ágnes:

Magyarország tannyelvi atlasza. Budapest: Keraban, 1998, s. 584.

VAMOSOVÁ-TELEKEŠOVÁ, Eva:

Niektoré sociolingvistické aspekty maďarsko-slovenskej dvojazyčnosti žiakov základných škôl v Maďarsku. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Békešská Čaba, VÚSM, 2004, s. 334 – 335.

REZÜMÉ

Szlovák nyelv a Békés megyei iskolákban

A tanulmány célja a szlovák nyelvhasználat bemutatása Békés megye oktatási intézményeiben. A nemzetiségi oktatás történeti fejlődése során alakult ki a mai struktúra: kétnyelvű és szlovák nyelvet, mint tantárgyat oktató iskolák működnek Magyarországon. A tanulók a szlovák nyelv mellett mindkét iskolatípusban megismerkednek a szlovák kultúrával is. Jellegzetes a komplex iskola, az óvodától a gimnáziumig egy intézményben. A szlovák nyelvet oktató pedagógusok munkáját továbbképzések, módszertani folyóirat, vendégtanárok segítik. Újabban motiváló erő a nyelvvizsga. Az elsajátított nyelvi ismeretek azonban az esetek többségében idegen nyelvi tudásként realizálódnak, az iskolai nyelvtanulás a legjobb eredmény esetén sem helyettesíti és nem is állítja vissza a spontán, természetes, otthoni szlovák nyelvhasználatot.

ZUSAMMENFASSUNG

*Über die slowakische Sprache in den Schulen
des Komitats Békés*

Zweck der Studie ist, den slowakischen Sprachgebrauch in den Schulen des Komitats Békés vorzustellen. In Ungarn gibt es zweisprachige Schulen, und Schulen, wo das Slowakische als Sprache unterrichtet wird. Komplexe Institute vom Kindergarten bis zum Abitur sind charakteristisch. Die Lehrer der slowakischen Sprache können sich an verschiedenen Veranstaltungen oder mit Hilfe der methodischen Zeitschrift weiterbilden. Die Gastlehrer aus der Slowakei und die Sprachprüfung bedeuten eine Motivation für die Schüler. Trotz besten Sprachkenntnissen bleibt aber die slowakische Sprache eine Fremdsprache für die junge Generation, der natürliche Sprachgebrauch kann durch schulische Bildung schwierig wiederhergestellt werden.

Alexander Ján Tóth – Tünde Tušková
Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková

Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši

I. Úvod

Sociolingvistický výskum pod názvom *Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši* bol realizovaný z iniciatívy a podľa koncepcie a predstáv celoštátneho projektu Oddelenia súčasných jazykov Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied a Katedry súčasného maďarského jazyka Univerzity Eötvösa Loránda. Názov projektu NKFP (Národné výskumné a rozvojové programy) č. 5/126/2001 je *Dimenzie jazykovej inakosti: možnosti zachovania jazykov menšín*. Zameriava sa na používanie jazyka, formy výmeny kódov a zachovania jazyka, na otázky dvojjazyčnosti, jazykového postoja, stereotypov. Vypracovali ho Csilla Barthová a Anna Borbélyová, ony zostavili aj sociolingvistický dotazník v maďarskom jazyku, ktorý pozostával zo 142 otázok, do slovenčiny ho preložila Mária Žiláková (príloha č. 1). Okrem Slovákov sa do výskumu zapojili aj Nemci, Rumuni, Cigáni vlastne ich tzv. lovárska skupina (Lovári) a beášska (Beás) a Srbi, Chorváti.

Skúmanú lokalitu, Slovenský Komlós, a bádateľov navrhol na základe kritérií stanovených projektom Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku. Členmi výskumného tímu boli interní a externí lingvisti VÚSM Alexander Ján Tóth, Tünde Tušková, Alžbeta Uhrinová a Mária Žiláková; terénny výskum uskutočnili v decembri 2003 a v januári 2004. Práca v teréne zahŕňala vyplnenie dotazníkov s respondentmi, písanie poznámok o skúsenostiach, zbieranie faktov o používaní slovenčiny metódou bezprostredného pozorovania, takisto aj dokumentov a fotiek. Výsledky dotazníkového výskumu štatisticky spracoval matematik štatistik András Vargha (Vargha, 2004). Štúdia bola pôvodne napísaná v maďarskom jazyku, do slovenčiny ju okrem úvodu preložila Etelka Rybová. Iniciátori výskumu chcú vydať v maďarčine tiež publikáciu, ktorá by okrem štúdií o jednotlivých menšinách obsa-

hovala aj sumarizujúcu, porovnávajúcu štúdiu o menšinách, ktoré sa zúčastnili výskumu, a porovnávacie údaje.

Cieľom projektu *Dimenzie jazykovej inakosti: možnosti zachovania jazykov menšín* bolo teda realizovať základné výskumy v spoločnostiach národností:

- A. o výmene jazykov a o formách zachovania menšinových jazykov,
- B. o spoločenských stykoch, dvojjazyčnosti, jazykových postojoch medzi menšinami a väčšinou a o stereotypoch.

Hlavným cieľom projektu je na základe uvedených výskumov odpovedať na otázky:

– Dajú sa vytvoriť všeobecne platné modely na procesy výmeny jazyka? Sú všeobecné kritériá, podľa ktorých sa dá predpokladať, že daný menšinový jazyk sa zachová, alebo zanikne a prenechá svoje miesto väčšinovému jazyku?

– Keď už možno jasne zaregistrovať proces výmeny jazyka, dá sa predpovedať intenzita tohto procesu?

– Aké podobné a odlišné črty sú charakteristické pre jazykovú a spoločenskú situáciu jednotlivých národností v Maďarsku?

V ďalšej časti sa projekt zameriaval na otázky jazykovej inakosti, na otvorené alebo skryté, pozitívne alebo negatívne jazykové postoje a stereotypy. Dôležitou otázkou výskumu bolo, či majú jazykový postoj a stereotypy vplyv na používanie menšinového jazyka a vôbec na procesy výmeny jazyka.

Analýza súvislostí, predovšetkým základných premenných, ako sú vek, pohlavie, vzdelanie, náboženstvo, a jednotlivých skúmaných otázok tiež tvorila podstatnú zložku spracovania výsledkov (pozri Bartha, 2004).

V tejto štúdii zhrnieme čiastkové, slovenské výsledky tohto projektu, získané v Slovenskom Komlóši.

Výskumníci zaoberajúci sa slovenskou národnosťou v Maďarsku si vybrali za skúmanú lokalitu Slovenský Komlós. Nasledujúca kapitola predstaví obec a vedecké východiská nášho výskumu. Výsledky a závery uvádzame tak, ako boli sformulované v pôvodnej maďarskej štúdii, čiže podľa požiadaviek projektu. Publikujeme aj štatistické spracovanie, aj keď sme si vedomí toho, že je veľmi náročné na čítanie –